

Magda Lejzerowicz
Pedagogium – Wyższa Szkoła Nauk Społecznych
w Warszawie

Marzena Galbarczyk
Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin
w Warszawie

SZKOŁA A INDYWIDUALIZACJA

Wprowadzenie

Dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym mają różne potrzeby, możliwości oraz ograniczenia rozwojowe i edukacyjne. Wzrastają w różnych środowiskach, mają różne doświadczenia, zainteresowania, różny poziom wiedzy, nabyte umiejętności i predyspozycje. Do zadań nauczyciela należy zbadanie potrzeb rozwojowych i dostosowanie odpowiednich form, metod pracy i treści nauczania.

Indywidualizacja kształcenia i wychowania jest istotnym problemem w praktyce szkolnej, dyskursie edukacyjnym, a także w prawie oświatowym. Zindywidualizowany proces edukacji ma na celu zoptymalizowanie kształcenia dziecka i jego rozwoju. Warto zwrócić uwagę, jaka rola w tymże procesie jest przypisana nauczycielowi, dziecku, rodzicowi¹.

Przedstawiciele polskiej myśli pedagogicznej wypracowali wiele rozwiązań dotyczących wprowadzenia indywidualizacji nauczania w praktyce. W latach siedemdziesiątych XX wieku R. Więckowski opublikował *Nauczanie zróżnicowane* oraz *Problem indywidualizacji w nauczaniu*, w których postulował konieczność zindywidualizowania kształcenia i opracował własne koncepcje². K. Kuligowska w badaniach opublikowanych w *Problemach indywidualizacji nauczania* postuluje konieczność dostrzeżenia różnic indywidualnych między uczniami, problemów z realizacją indywidualizacji i proponowanych rozwiązań³. Według teoretyków takich jak W. Okoń (2007), J. Kujawiński (1998), C. Kupisiewicz (2005),

¹ T. Lewowicki, *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, Warszawa 1977, s. 5.

² R. Więckowski, *Nauczanie zróżnicowane*, Warszawa 1975; R. Więckowski, *Problem indywidualizacji w nauczaniu*, Wrocław 1973.

³ K. Kuligowska, *Problemy indywidualizacji nauczania*, Warszawa 1975.

T. Lewowicki (1977), Z. Kwieciński (2012) i K. Kruszewski (1997) szkoła powinna stworzyć każdemu dziecku warunki do osiągnięcia powodzenia na miarę jego możliwości.

1. Indywidualizacja

Z punktu widzenia pedagogiki i dydaktyki indywidualizacja w nauczaniu i wychowaniu jest niezbędna dla optymalnego rozwoju każdego człowieka. Wieloletnie badania nad istotą indywidualizacji dowodzą, że dzięki indywidualnemu traktowaniu ucznia w procesie nauczania, uwzględnieniu indywidualnych predyspozycji, zainteresowań, osobowości, możliwy jest wzrost osiągnięć edukacyjnych⁴. Konieczne okazuje się uwzględnienie różnic indywidualnych w systemie dydaktyczno-wychowawczym i dostosowanie wszelkich działań do możliwości rozwojowych dziecka. Działania, które uwzględniają różnice między uczniami, mogą skutecznie doprowadzić do wzrostu ich osiągnięć edukacyjnych⁵.

Definicja indywidualizacji sformułowana przez K. Kuligowską brzmi: „indywidualizacja jest jedną z zasad nauczania, adresowaną do nauczyciela ogólną dyrektywą postępowania, której przestrzeganie jest niezbędne dla osiągnięcia celów kształcenia”⁶. Podobnie T. Lewowicki, a także E. Horn i R. Banerjee oraz W. Limont przyjmują, że indywidualizacja procesu nauczania wiąże się ściśle z wzięciem pod uwagę jednostkowych różnic między wychowanymi⁷.

E. Skrzetuska określa indywidualizację jako ideę elastycznego postępowania w projektowaniu procesu uczenia się, nauczania i wychowania. Rozpoznanie, diagnoza, wspieranie indywidualnych zdolności, możliwości poznawczych, wiedzy i doświadczenia oraz sposobów uczenia się wspomaga wielostronny rozwój uczniów⁸. Są to warunki niezbędne do rozpoczęcia indywidualizacji w nauczaniu i wychowaniu⁹.

Współcześnie problemy związane z indywidualizacją są tematem wielu rozważań i badań, które prowadzili między innymi Z. Gajdzica (2011), M. Nowak-Dziemianowicz (2014), W. Kołodziejczyk, M. Polak (2011), P. Kubicki, A. Dudzińska, M. Olcoń-Kubicka (2011),

⁴ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Sopot 2012; W. Limont, *Support and Education of Gifted Students in Poland*, „Journal for the Education of the Gifted” 2013, nr 36 (1), s. 66–83; A. Małkowska-Szkutnik, *Wsparcie społeczne a postrzeganie innych elementów środowiska szkolnego przez uczniów zdrowych i z chorobami przewlekłymi / The social support from teachers and peers and perception of school environment by students with chronic conditions*, „Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2014, nr 12(1), s. 90–98.

⁵ T. Lewowicki, *Indywidualizacja kształcenia...*, op. cit., s. 7; A. Hłobił, *Indywidualizacja kształcenia szansą urzeczywistnienia potrzeb i możliwości uczniów*, „Edukacja Humanistyczna” 2015, nr 1 (32), s. 113–121.

⁶ K. Kuligowska, *Problemy indywidualizacji nauczania*, op. cit., s. 14–15.

⁷ T. Lewowicki, *Indywidualizacja kształcenia...*, op. cit., s. 26; E. Horn, R. Banerjee, *Understanding Curriculum Modifications and Embedded Learning Opportunities in the Context of Supporting All Children's Success*, „Language, Speech & Hearing Services in Schools” 2009, vol. 40, s. 406–15; W. Limont, *Support and Education...*, op. cit., s. 66–83.

⁸ E. Skrzetuska, *Poziomy i wymiary indywidualizacji w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Problemy edukacji wczesnoszkolnej. Indywidualizacja – uzdolnienia – refleksja nauczyciela*, red. E. Skrzetuska, Lublin 2011, s. 57.

⁹ M. Christ, *Indywidualizacja procesu kształcenia uczniów jako wyzwanie edukacyjne XXI wieku*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2013, nr 1, s. 19–36.

W. Limont (2005, 2012), A. Antonik (2015), a w literaturze anglojęzycznej – M. Emam, P. Farrell (2009), J. Cassady (2011), I. Rodriguez, D. Saldana, J. Moreno (2012).

Konieczne jest również pogłębianie przez nauczyciela wiedzy i doskonalenie umiejętności, tak by mógł on trafnie diagnozować różnice między wychowankami oraz właściwie dostosować program kształcenia do indywidualnych właściwości ucznia. Indywidualizacja jest jednym z warunków podmiotowego podejścia do ucznia¹⁰.

2. Podmiotowość dziecka – prawo człowieka oraz podstawa indywidualizacji nauczania i wychowania

Na problem podmiotowego traktowania dziecka zwracało uwagę wielu pedagogów, psychologów i socjologów. Należy podkreślić, że podmiotowe podejście do ucznia jest niezbędnym warunkiem procesu edukacji i wychowania z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb.

Podmiotowość w podejściu do dziecka to równość, jak zauważył J. Korczak, to uznanie, że nie tylko dorosły człowiek ma swoje prawa. Podmiotowość to pochylenie się nad potrzebami innych, to akceptacja, że każde dziecko ma prawo do poszanowania godności i przestrzegania jego praw. Dziecko od początku istnienia jest pełnowartościową osobą, odrębną jednostką i nie jest niczyją własnością¹¹.

Podmiotowość ma swoje początki w psychologii humanistycznej, z perspektywy której człowiek postrzegany jest jako podmiot, jako jednostka autonomiczna. Koniecznością w procesie zindywidualizowanej edukacji jest uznanie podmiotowości ucznia, poszanowanie jego praw.

Podmiot zdaniem W. Okonia to „jednostka ludzka mająca poczucie własnej odrębności wobec innych osób i otaczającego ją świata, poznająca ten świat i nań oddziałująca, kierująca własnym postępowaniem i odpowiedzialna za własne decyzje oraz za przestrzeganie norm moralnych i prawnych ustalonych przez społeczeństwo”¹². Ujęcie siebie jako podmiotu jest integralnym składnikiem własnego ja. Bycie podmiotem, bycie osobą sprawczą, autonomiczną, świadomą umożliwia postrzeganie siebie jako podmiotu, dyspozycyjne poczucie podmiotowości¹³.

Podmiotowość według J. Reykowskiego to przede wszystkim podmiotowa aktywność kierowana przez cele wybrane lub wytworzone przez sam podmiot, nadająca człowiekowi jego indywidualność¹⁴. Podmiotowość zdaniem M. Jarymowicz przybiera określoną postać

¹⁰ K. Kuligowska, *Problemy indywidualizacji nauczania*, op. cit., s. 124.

¹¹ J. Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa – Kraków 1948, s. 5–43.

¹² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007, s. 313.

¹³ L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012, s. 46, <http://www.dbc.wroc.pl/Content/15404/TEORETYCZNE%20PODSTAWY%20WYCHOWAN...pdf> [29.08.2015]; W. Daniecki, *Poczucie podmiotowości i jego uwarunkowania organizacyjne*, [w:] *Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych*, red. K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki, Wrocław 1983, s. 9–75.

¹⁴ J. Reykowski, *Podmiotowość – szkic problematyki*, [w:] *Podmiotowość: możliwość – rzeczywistość – konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichocki, Poznań 1988.

wskutek rozwoju zdolności, które nigdy nie są człowiekowi dane w pełni (proces rozwoju podmiotowości się nie kończy¹⁵). Autorefleksja pozwala człowiekowi na postrzeganie siebie jako osoby, podmiotu zdolnego podejmować działania w otaczającym świecie.

Z pojęciem podmiotowości ściśle się wiąże pojęcie autonomii, definiowanej jako niezależność, samodzielność w myśleniu i działaniu¹⁶. K. Obuchowski (1977) określa autonomię jako niezależność osoby od zdarzeń, w których uczestniczy. Jest to specyficzny rodzaj niezależności, gdyż fizyczny i psychiczny sposób bycia człowieka zakłada zarówno zależność od środowiska, jak i możliwość zmieniania go¹⁷. Człowiek działający, człowiek tworzący to optymalna postać autonomii jednostki ludzkiej¹⁸.

3. Indywidualizacja a prawo oświatowe

Obowiązek indywidualizacji w procesie nauczania i wychowania został wprowadzony w *Ustawie o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.*¹⁹. Nauczyciele zostali zobowiązani do dostosowania procesu dydaktyczno-wychowawczego do możliwości psychofizycznych uczniów, co ściśle się wiąże z koniecznością wprowadzenia indywidualizacji w edukacji²⁰. Takie same zapisy istnieją w *Ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe*. 9 sierpnia 2017 roku wydano *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, które szczegółowo reguluje kwestie wspierania uczniów²¹. Od 1 września 2017 roku obowiązuje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych*²²; na tej podstawie wymagania edukacyjne, o których mowa w art. 44b ust. 8 pkt 1 oraz art. 44c *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty*, dostosowywane są do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły*

¹⁵ M. Jarymowicz, *Psychologiczne podstawy podmiotowości*, Warszawa 2008, s. 11.

¹⁶ M. Stras-Romanowska, *Podmiot osobowy w świecie współczesnym / Personal subject in the contemporary World*, „Psychologia Rozwojowa” 2016, nr 21 (2), s. 15–25.

¹⁷ K. Obuchowski, *Autonomia jednostki a osobowość*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, red. J. Reykowski, W. Owczynnikowa, K. Obuchowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977, s. 77.

¹⁸ K. Obuchowski, *Od przedmiotu do podmiotu*, Bydgoszcz 2000, s. 41–44.

¹⁹ *Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.* (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425), art. 1, pkt. 4–6.

²⁰ *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe* (Dz.U. 2017, poz. 59), art. 1, pkt. 5–6.

²¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591).

²² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534).

I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej ujmując indywidualizację nauczania jako podstawową zasadę pracy z uczniem, sposób organizacji nauczania²³.

4. Metody i formy pracy a indywidualizacja

Postawa nauczyciela wobec indywidualnych różnic między wychowankami oraz jego metody pracy mają istotny wpływ na proces indywidualizacji nauczania i wychowania. Metody i formy pracy, które sprzyjają indywidualizacji, to między innymi metody stosowane w pedagogice Marii Montessori, metoda projektów, metoda badawcza, forma pracy z grupą różnowiekową.

Na szczególną uwagę zasługuje pedagogika M. Montessori, która w założeniach przyjmuje podmiotowość ucznia jako podstawową wartość. Każde dziecko traktuje się indywidualnie, a proces edukacji koncentruje się na realizowaniu postulatów ucznia²⁴. Dziecko zdobywa wiedzę poprzez własną aktywność. Poprzez metody pracy stosowane w pedagogice M. Montessori dziecko realizuje proces uczenia we własnym tempie, z uwzględnieniem zainteresowań, kompetencji i możliwości. Dziecko jest najważniejszym ogniwem, jest architektem własnej osobowości, kreatorem własnej ścieżki rozwoju. Umożliwienie nauki według własnego planu przekłada się na osiągnięcie sukcesu, a to motywuje do dalszej pracy. W pedagogice M. Montessori poprzez stosowane metody wychowawca dąży do zbudowania w dziecku niezależności²⁵.

Pedagogika M. Montessori to koncepcja kształcenia, w której indywidualizacja jest priorytetem, a podmiotowość dziecka naczelną zasadą. Pozwolenie dziecku na działanie, na rozwój zdolności, edukację w jego własnym tempie i swobodę wyboru w efekcie uczy niezależności, samodzielności, wiary we własne siły i samodyscypliny²⁶.

Metoda projektów uwalnia aktywność uczestników, koncentruje się na zainteresowaniach, dzięki czemu uczy samodzielności i odpowiedzialności, ukierunkowuje na samodzielne zdobywanie wiedzy i praktyczne jej wykorzystanie²⁷. Zaletą metody projektów jest to, że może być stosowana na każdym etapie kształcenia. Uczeń podejmujący działania związane z realizacją projektu w efekcie uczy się samodzielnego poszukiwania odpowiedzi na pojawiające się pytania. Podczas realizacji projektów zespołowych uczniowie nabierają umiejętności współpracy z innymi uczestnikami, a dobrze zorganizowana praca zespołowa

²³ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).

²⁴ M. Montessori, *Domy dziecięce*, przekład zbiorowy, Warszawa 2005, s. 27.

²⁵ J. Jordan, *Pedagogika Marii Montessori*, „TRENDY uczenie w XXI wieku. Internetowy magazyn CODN” 2005, nr 3, https://www.slideshare.net/knbb_mat/maria-montessori-2709259 [10.01.2017].

²⁶ M. Montessori, *Domy dziecięce*, op. cit., s. 62.

²⁷ M.S. Szymański, *Rozprawa o metodzie (projektów)*, <ftp://dbp.home.pl/Pakiety/Rozprawa%20o%20metodzie%20projektow.pdf> [27.05.2017]; W. Limont, *Uczeń zdolny...*, op. cit., s. 139.

proceeds to the success of the group through the achievement of the goal. Work by the project method stimulates the development of the student, based on their interests, motivates to educational activity and the effort of the student oriented towards the success of the group²⁸. An important person here is the student, and the recognition of their subjectivity is the main principle, which is manifested through the consideration of interests and predispositions. The teacher is no longer a dominant person in the education process, ceases to be someone who assigns homework and conveys ready-made knowledge to be memorized during lessons, is not the only source of information, fulfills a supporting role, is a coordinator, a supporter, when it comes to this, it is necessary. In the project method, the role of the teacher lies in inspiring students, supporting their actions and co-creating, which replaces the classroom-lesson system²⁹.

The organizational form of work in age-differentiated groups from the perspective of age influences the development of social, emotional and intellectual children. An age-differentiated group enables learning through observation and imitation, which is the most natural way of learning³⁰. Working with children in age-differentiated groups from the perspective of age also favors the realization of individualization of education and upbringing. In kindergartens, in which mixed-age groups are organized, teachers noticed that children perfectly fit into the group, when it reminds them of a family schema. Such an organization of work brings many benefits to older children, because it enables them to take on the role of a teacher of a younger colleague from the group, which strengthens their sense of value, and for the person leading it is a great support³¹.

5. Cel

The aim of the research is to show whether teachers use individualization in the teaching and upbringing process and what factors condition the adaptation of the teaching method to the needs and personality of the student. The following research questions were posed:

- Czy indywidualizacja jest realizowana w przedszkolach i szkołach?
- Czy nauczyciele rozumieją, czym jest indywidualizacja i jaki ma wpływ na rozwój dziecka oraz czy proces nauczania i wychowania jest spersonalizowany?
- Jakimi metodami nauczania posługują się nauczyciele i jakie uznają za odpowiednie w celu zindywidualizowania edukacji?
- Czy wyposażenie placówki ma wpływ na podjęte przez nauczyciela działania w celu zindywidualizowania pracy ucznia na lekcji?
- Jaki program nauczania wybierają nauczyciele?

²⁸ K. Chałas, *Metoda projektów*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 191–194.

²⁹ M.S. Szymański, *Rozprawa o metodzie...*, op. cit.

³⁰ *Specyfika grupy mieszanej – praca z dziećmi w różnym wieku*, <http://www.ppnr8.opole.pl/info/specyfika-grupy-mieszanej-praca-z-dziecmi-w-rozным-wieku> [6.05.2017]; *Pedagogika Waldorfska*, http://www.przedszkole-waldorfskie.waw.pl/pedagogika_waldorfska.php [6.05.2017].

³¹ E. Baranowska, *Dlaczego grupy rozwojowe?*, http://mmp.fio.org.pl/images/dodatki/baranowska_trio.pdf [6.05.2017].

- Czy liczba uczniów wpływa na możliwość zindywidualizowania pracy w klasie / grupie?

6. Materiał i metoda

Badania zostały przeprowadzone w 2015 i 2016 roku w 12 placówkach oświatowych znajdujących się na terenie Warszawy; 6 z nich to szkoły podstawowe, w tym 4 szkoły państwowe i 2 prywatne, pozostałe to 6 placówek wychowania przedszkolnego, w tym 4 placówki państwowe i 2 prywatne. W badaniach wzięło udział 110 osób: 106 kobiet i 4 mężczyzn.

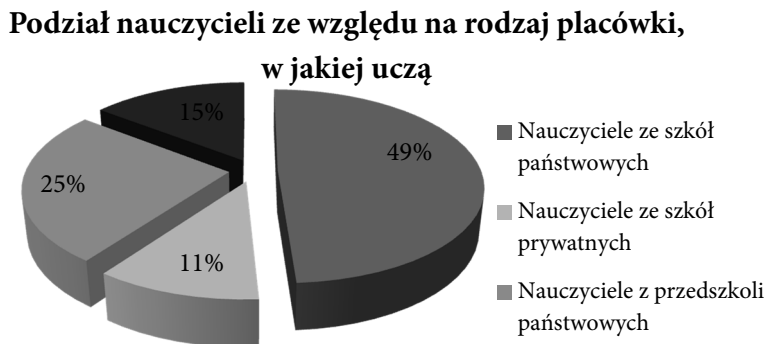
W pierwszej części kwestionariusza zadano pytania dotyczące wieku, płci, wykształcenia, stażu pracy oraz rodzaju placówki, w jakiej pracował respondent.

W drugiej części zawarto pytania dotyczące wiedzy nauczycieli na temat indywidualizacji, wpływu, jaki ma na uczniów / wychowanków i możliwych sposobów jej realizacji. Zadano również pytania o stosowanie indywidualizacji przez respondentów oraz pytania dotyczące wyposażenia przedszkoli i szkół w pomoce dydaktyczne; poproszono także o określenie, czy i jaki wpływ ma ten ostatni aspekt na indywidualizację.

7. Wyniki

Rozkład zatrudnienia badanych przedstawiał się następująco: 44 osoby (40%) to nauczyciele przedszkola, w tym 16 (36,36%) pracowało w placówkach prywatnych, a 28 (63,64%) w placówkach państwowych; 66 ankietowanych (60%) to nauczyciele pracujący w szkole, z czego 54 (81,82%) było zatrudnionych w placówkach państwowych, a 12 (18,18%) w placówkach prywatnych.

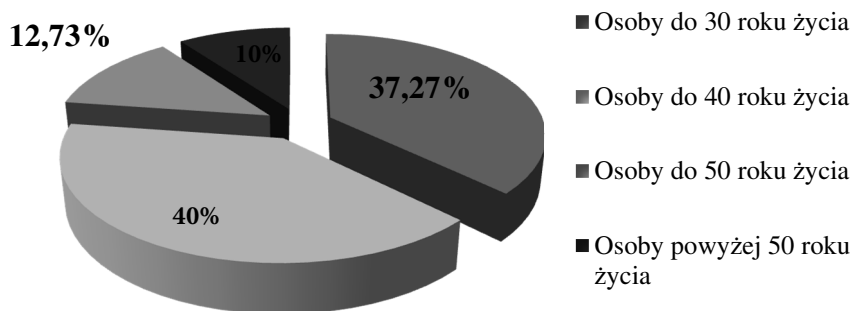
Wykres 1. Podział nauczycieli ze względu na rodzaj placówki

Źródło: opracowanie własne.

Najmniej liczną grupę badanych stanowiły osoby powyżej 50 roku życia (10%); niewiele więcej badanych należało do kategorii wiekowej do 50 lat (12,73%); najliczniejszą grupę wśród respondentów stanowili nauczyciele do 40 roku życia (40%), a podobną liczebnie grupę – osoby do 30 roku życia (37,27%). Udział procentowy różnych grup wiekowych nauczycieli biorących udział w badaniu przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Podział nauczycieli ze względu na wiek

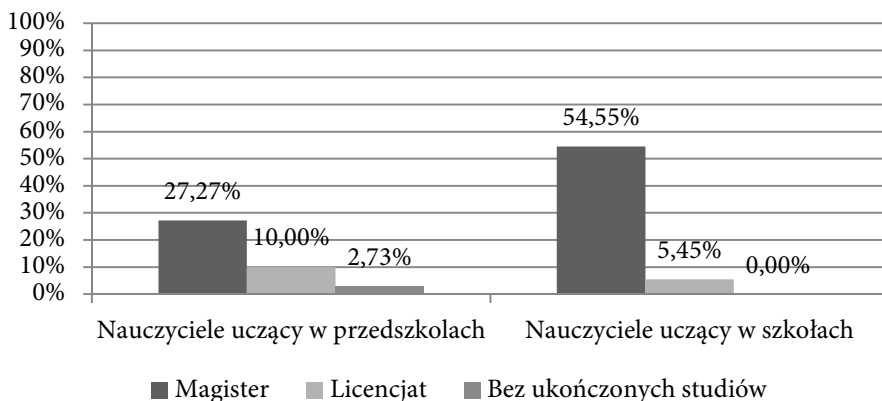

Źródło: opracowanie własne.

Wśród badanych nauczycieli uczących w szkole 60 miało ukończone studia magisterskie (90,91%) oraz co najmniej jedno studia podyplomowe lub inne kursy kwalifikacyjne, 6 nauczycieli miało ukończone studia licencjackie (9,09%).

W gronie ankietowanych nauczycieli przedszkola 30 osób miało ukończone studia magisterskie (68,18%), 11 – ukończone studia licencjackie (25%), 3 osoby nie miały jeszcze ukończonych studiów (6,82%).

Wykres 3. Podział nauczycieli ze względu na wykształcenie

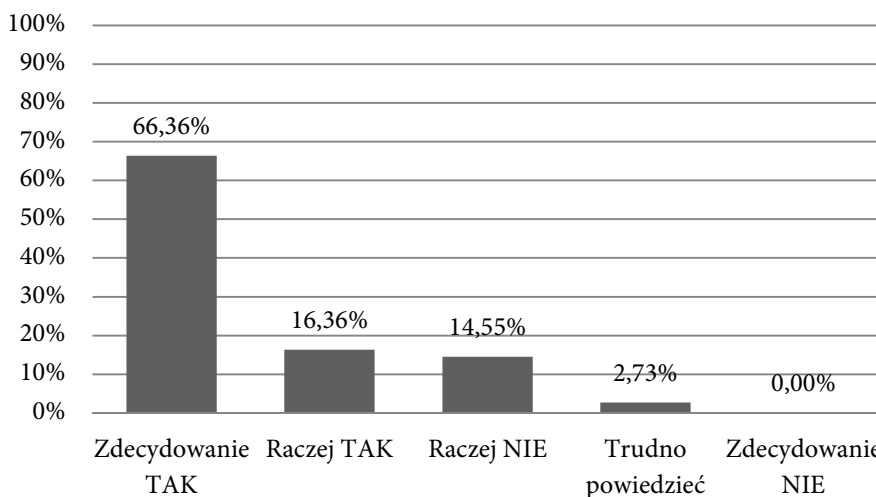

Źródło: opracowanie własne.

Większość (około 75%) biorących udział w badaniach deklarowało, że posiada wiedzę na temat indywidualizacji oraz jej stosowania. W odpowiedziach nauczyciele określali indywidualizację jako dostosowanie metod pracy, form, środków dydaktycznych i programów do potrzeb edukacyjnych uczniów oraz ich możliwości rozwojowych. Badani twierdzili, że indywidualizacja wiąże się ściśle z uznaniem podmiotowości dziecka. Większość wiedziała, że niezbędnym warunkiem do przeprowadzenia indywidualizacji jest poznanie dziecka, odkrycie jego mocnych i słabych stron, poznanie zainteresowań, predyspozycji i cech osobowości.

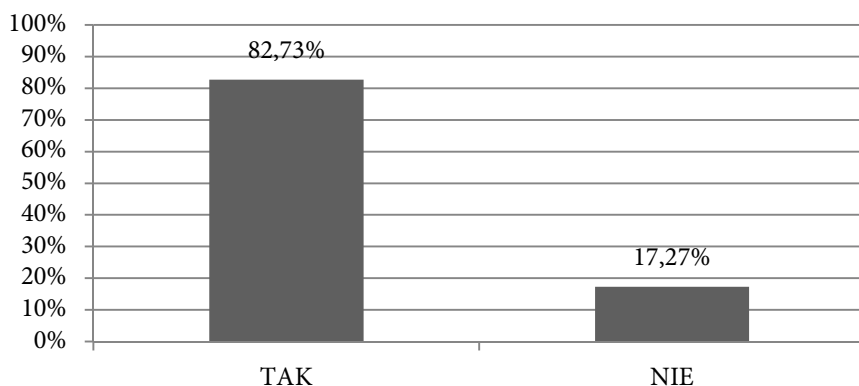
Większość badanych – 66,36% (73 osoby) – twierdziło, że indywidualizacja wpływa na zapewnienie maksymalnych szans rozwoju każdemu uczniowi. 18 respondentów (16,36%) odpowiedziało, że raczej zgadza się z tym twierdzeniem. 16 osób (14,55%) stwierdziło, że indywidualizowanie procesu kształcenia i wychowania raczej nie ma wpływu na zwiększenie szans rozwojowych dzieci.

Wykres 4. Ocena wpływu indywidualizacji na zapewnienie maksymalnych szans rozwoju

Źródło: opracowanie własne.

Jedno z pytań kwestionariusza ankiety brzmiało: „Czy stosuje Pan / Pani indywidualizację w nauczaniu i wychowaniu?”. Większość ankietowanych (83%) odpowiedziała twierdząco, pozostali (17%) odpowiedzieli przecząco.

Wykres 5. Nauczyciele stosujący indywidualizację w nauczaniu i wychowaniu

Źródło: opracowanie własne.

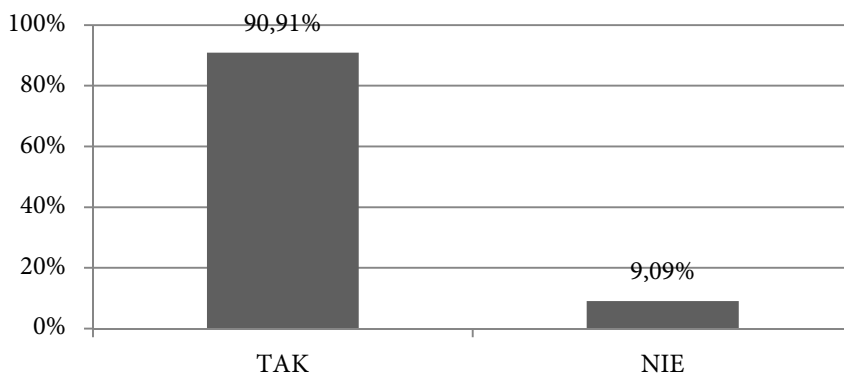
Osobom, które twierdziły, że nie stosują zindywidualizowanej edukacji, zadano dodatkowe pytanie otwarte o powód takiego stanu rzeczy. Wśród przyczyn wymienianych przez ankietowanych znajdowały się: duża liczebność grupy, brak możliwości poświęcenia odpowiedniej ilości czasu poszczególnym dzieciom, brak środków dydaktycznych i problemy finansowe placówki. Kilku nauczycieli jako przyczynę podało brak czasu. Badani twierdzili, że indywidualizacja jest trudna do realizowania w obecnych warunkach szkolnych. Zaplanowanie działań dla konkretnych uczniów wiąże się z rozpoznaniem potrzeb i dostosowaniem programu. Jednocześnie nauczyciele wskazywali, że brakuje czasu na realizowanie podstawy programowej czy prowadzenie dokumentacji.

Realizacja indywidualizacji w toku nauczania wiąże się ściśle z odpowiednim doбором metod i form pracy. Większość badanych twierdziła, że w celu realizacji zindywidualizowanego kształcenia stara się dobierać metody, środki i formy pracy do potrzeb uczniów. Duża część uczących indywidualizowała pracę poprzez dostosowanie materiału do możliwości uczniów, dobór odpowiednich kart pracy dla uczniów zdolnych i uczniów z problemami. Część badanych realizowała indywidualizację, opracowując indywidualne programy wspomagania, specjalne systemy motywacyjne oraz systemy oceniania. Wiąże się to z poświęceniem większej ilości czasu na pracę przy stoliku, z dodatkowymi objaśnieniami materiału sprawiającego trudność. Inni nauczyciele zwiększali lub zmniejszali ilość prac domowych przy uwzględnieniu potrzeb edukacyjnych uczniów.

Pytanie o wyposażenie placówki było pytaniem otwartym, nauczyciele mogli opisać swoje spostrzeżenia dotyczące dostępnych pomocy dydaktycznych, również tych wspomagających proces indywidualizacji. Połowa nauczycieli szkół i przedszkoli (55 osób) określiła wyposażenie placówki jako standardowe, bez podania szczegółowych informacji na temat rodzaju pomocy dydaktycznych, jakie mają do dyspozycji. Część respondentów (25 osób, czyli 22,73%) opisała bardziej szczegółowo wyposażenie i oceniła je jako dość dobre. Badani omawiający wyposażenie szkół i przedszkoli wskazywali, że ich placówka jest wyposażona

w tablice multimedialne, gry edukacyjne, urządzenia audiowizualne, plakaty, plansze, dużą liczbę książek, sprzęt gimnastyczny, muzyczny, przybory do obserwacji przyrody (lupy, mikroskopy) i wiele innych, różnorodnych pomocy dydaktycznych. Kilka osób odpowiedziało, że ma do dyspozycji alfabet ruchomy i klocki Logo B. Rocławskiego. Pozostali badani (30 osób, czyli 27,27%) wskazywali brak podstawowych pomocy dydaktycznych, a wyposażenie sali opisywali jako niewystarczające, ubogie, mało atrakcyjne.

Wykres 6. Wpływ wyposażenia placówki na prowadzenie indywidualizacji

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość respondentów (70 osób – 63,64%) jako wykorzystywane w pracy metody wskazała metody podające, słowne, pracę z tekstem, pogadankę, dramę, metody aktywizujące i problemowe. Inni badani odpowiedzieli, że w swojej pracy korzystają z glottodydaktyki (10 osób – 9,09%), metody projektu (8 osób – 7,27%), a 11 osób (10%) pracowało metodą Montessori. 12 osób (10,91%) nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o metody pracy, jakie stosują w procesie kształcenia i wychowania.

W kwestionariuszu zadano również pytanie o efektywność stosowanych metod. Większość nauczycieli twierdziła, że wszystkie stosowane metody przynoszą oczekiwane rezultaty. Ankietowani odpowiadali, że każda z metod może mieć pozytywny wpływ na pracę z dziećmi, a dobrze wykorzystana przez nauczyciela przynosi oczekiwane efekty. Zdaniem badanych stosowanie różnych metod kształcenia i wychowania uatrakcyjnia prowadzone zajęcia. 15 osób (13,64%) spośród ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

Na pytanie o wybrany program nauczania i wychowania badani odpowiedzieli, że korzystają z gotowych programów różnych wydawnictw. Nauczyciele szkół podstawowych korzystali z obudowy metodycznej oferowanej przez MEN do podręcznika *Nasz Elementarz*, który potocznie określali jako „program *Nasz Elementarz*”. Tylko 11 nauczycieli (10%) korzystało z innych programów, w tym 9 (8,18%) pracujących metodą Montessori i 2 (1,82%) nauczycieli z klas specjalnych. Dodatkowo postawiono pytanie: „Co wpłynęło na decyzję o wyborze programu?”. Dla części ankietowanych czynnikiem wpływającym na

wybór programu była decyzja MEN o przygotowaniu darmowego podręcznika *Nasz Elementarz*. Pozostali nauczyciele odpowiedzieli, że program wybierali sami, został im polecony przez innych uczących lub decydowali o wyborze wspólnie z innymi nauczycielami klas z tego samego poziomu.

Następnie postawiono pytanie o liczebność grup, w których pracują badani. 82 nauczycieli, czyli 74,55%, wskazało, że ich klasy liczą od 18 do 27 uczniów. 28 (25,45%) ankietowanych wskazało, że liczba uczniów w ich grupach wynosi poniżej 18. Z opinii badanych wynika, że indywidualizacja kształcenia i wychowania jest zależna od liczby uczniów / wychowanków w grupie. Spośród wszystkich ankietowanych 100% odpowiedziało, że indywidualizacja jest bardziej możliwa do zrealizowania w małej grupie / klasie.

Respondenci zostali zapytani również o to, jakie metody pracy dydaktyczno-wychowawczej służą indywidualizacji kształcenia i wychowania. Wśród metod uznawanych za sprzyjające indywidualizacji nauczyciele najczęściej wymieniali te wybrane przez siebie, którymi pracują z uczniami (tak odpowiedziało zdecydowana większość – ponad połowa ankietowanych). Według nauczycieli wskazane jest łączenie metod, jak również stosowanie metod aktywizujących, a metody uwzględniające indywidualizację to takie, które budzą potrzebę podejmowania działań, dzięki czemu dziecko uczy się poprzez odkrywanie. Inne metody wymienione przez nauczycieli to metoda projektów i metoda problemowo-poszukująca. W odpowiedziach respondentów pojawiła się również konieczność wprowadzenia pracy na poziomach, wprowadzenia oceniania kształtującego (2 osoby – 1,82%) oraz stosowania metod pracy z zakresu pedagogiki M. Montessori (18 osób – 16,36%). Na powyższe pytanie czyli 20 nauczycieli, 18,18% pytanych, nie udzieliło odpowiedzi.

8. Dyskusja

Zaplanowanie zindywidualizowanego procesu dydaktycznego wymaga od nauczyciela solidnego przygotowania metodycznego oraz wiedzy z zakresu psychologii, która umożliwia prawidłowe rozpoznanie charakterystyki psychofizycznej ucznia, co prowadzi do poznania możliwości oraz potrzeb edukacyjnych w celu wspomagania całościowego rozwoju.

Zmianę systemu kształcenia na taki, który rzeczywiście umożliwi indywidualne podejście do ucznia i w efekcie daje możliwość wspomagania jego rozwoju odpowiednio do potrzeb i zdolności, powinno zacząć się od wprowadzenia zapisów w prawie oświatowym. W *Ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe*, *Ustawie o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. oraz Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*³² istnieją zapisy, które zobowiązują nauczyciela do indywidualizacji, jednakże brak zmian w systemie utrudnia bądź wręcz uniemożliwia ten proces. Tradycyjny system szkolny, oparty na nauczaniu frontalnym, uniemożliwia zindywidualizowanie procesu nauczania i wychowania.

³² *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe*, op. cit. oraz *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji...*, op. cit.

Bardzo ważnym czynnikiem jest dostosowanie programu nauczania i wychowania do potrzeb oraz możliwości każdego ucznia / wychowanka, należy więc proces kształcenia umiejętnie uzupełnić specjalnymi formami pracy dydaktycznej, a programy dydaktyczno-wychowawcze po ich przeanalizowaniu umiejętnie dostosowywać do potrzeb ucznia.

Badania A. Hłobił, które pozwoliły uzyskać opinie nauczycieli na temat niezbędnych warunków do stosowania indywidualizacji w procesie dydaktyczno-wychowawczym, potwierdzają wyniki uzyskane w naszych badaniach. Wskazują one na rolę nauczyciela jako najważniejszą w realizacji indywidualizacji procesu kształcenia. Pozostałe warunki, które wymienili nauczyciele w badaniach A. Hłobił, to:

- proces diagnozy uczniów w szkole: 85% respondentów;
- organizacja pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole: 75% respondentów;
- aktywizujące metody i formy pracy: 65% respondentów;
- współpraca z rodzicami: 55% respondentów;
- specjalistyczna pomoc dla nauczycieli, uczniów i rodziców: 25% respondentów;
- indywidualne programy kształcenia: 17% respondentów³³.

Nauczyciele mają świadomość, że indywidualizacja ma pozytywny wpływ na zapewnienie dziecku maksymalnych szans rozwoju, a jednym z jej elementów jest rozpoznanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów oraz uwzględnienie tych różnic podczas realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego. Wyniki badań A. Hłobił dostarczyły również wiedzy z zakresu wpływu indywidualizacji kształcenia na osiągnięcia uczniów. W opinii nauczycieli indywidualizacja wpływa na wzrost motywacji uczniów do zdobywania wiedzy, przyrost wiedzy i umiejętności, rozwój zainteresowań i zdolności, chęć współpracy oraz zaangażowanie w realizację obowiązków szkolnych³⁴.

Istotnym elementem indywidualizacji jest rozpoznanie potrzeb rozwojowych i uzdolnień indywidualnych jako podstawy do prowadzenia indywidualizacji – tak deklarują nauczyciele zarówno w badaniach przeprowadzonych przez nas, jak i w badaniach M. Christ z 2013 roku³⁵. Nauczyciele uczestniczący w badaniu M. Christ najczęściej odpowiadali, że do określenia zdolności swoich uczniów stosują swobodne obserwacje (95%). Wskazywali, że dosyć często posiłkują się również analizą prac uczniów (90%), informacjami uzyskanymi od rodziców dzieci (67%), informacjami bezpośrednio od uczniów (60%) czy też od innych nauczycieli pracujących z dziećmi (59%). Z badań M. Christ wynika, że niewielu nauczycieli współpracuje z pedagogiem, psychologiem szkolnym, poradnią psychologiczno-pedagogiczną czy też ze specjalistami z zakresu uzdolnień³⁶. Z jednej strony nauczyciele nie wyka-

³³ A. Hłobił, *Indywidualizacja kształcenia szansą...*, op. cit., s. 113–121.

³⁴ Ibidem.

³⁵ M. Christ, *Indywidualizacja procesu kształcenia...*, op. cit., s. 26.

³⁶ Ibidem.

zują chęci współpracy, z drugiej zaś podkreślają brak specjalistycznego wsparcia oraz szkoleń metodycznych, co, jak wykazały badania J. Cassady, nie przyczynia się do rozwiązywania trudnych sytuacji w grupie i jest przyczyną stresu³⁷.

Większość badanych nauczycieli twierdzi, że osiągnięcia uczniów są warunkowane przez aktywizujące metody kształcenia, w ramach których rozwiązują oni problemy w grupach, doświadczają uczenia się przez badanie i ćwiczenie; z drugiej strony nauczyciele stosują metody podające, a proces edukacji opierają na formie frontальной, która wyklucza indywidualizację procesu nauczania i wychowania³⁸.

Warto tu podkreślić odpowiedź na dodatkowe pytanie zadane przez A. Hłobił: „Czy nauczyciel może być przeszkodą w realizacji indywidualizacji kształcenia”, na które aż 90% badanych nauczycieli udzieliło pozytywnej odpowiedzi³⁹.

Należy stąd wysnuć wniosek, że indywidualizacja jest obecna w pracy nauczyciela na poziomie deklaracyjnym. Proces kształcenia i wychowania jest prowadzony zgodnie z programami nauczania, które często zostają wybrane z konieczności, a jedyne działania dodatkowe to dostosowanie kart pracy i prac domowe do możliwości, poziomu i zainteresowań dziecka. Pytani przez J. Cassady nauczyciele, podobnie jak nauczyciele w naszych badaniach, stosowali z góry opracowane programy nauczania i nie modyfikowali sposobów pracy w celu dostosowania ich do specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci⁴⁰. Wybrany i stosowany program nauczania ma istotny wpływ na przebieg procesu edukacji, a jego wybór powinien być w pełni świadomy⁴¹. Nauczycielom towarzyszy brak pewności siebie, jeśli chodzi o nauczanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wolą zostawić to zadanie specjalistom, za których uważają pedagogów specjalnych⁴².

Liczebność klasy jest bardzo dużą przeszkodą w personalizowaniu nauki i wychowania, jak stwierdzili badani nauczyciele. Proces indywidualizacji jest według nich uzależniony od liczby uczniów w klasie. Biorąc pod uwagę dominację systemu klasowo-lekcyjnego, ograniczenia czasowe na realizację treści, a także liczbę podopiecznych, nie jest możliwa szybka, trafna, dokładna analiza potrzeb edukacyjnych każdego dziecka i dostosowanie do tego zindywidualizowanego programu oraz metod i form nauczania. W sprzeczności stoją badania M. Christ, których analiza dowodzi, że nie ma bezpośredniego związku pomiędzy liczbą uczniów w klasie a zakresem indywidualizacji procesu kształcenia. Nie zmienia to faktu, że duża liczba dzieci w klasie utrudnia pracę nauczyciela i ogranicza indywidualizację. Jednak samo zmniejszenie liczebności klas nie stanowi gwarancji poszerzenia zakresu indywidualizacji procesu kształcenia⁴³.

Należy dostarczyć nauczycielom środków dydaktycznych, narzędzi do diagnoz, a przede wszystkim solidnie ich kształcić i szkolić; konieczne jest, by osoby uczące w szkole

³⁷ J. Cassady, *Teachers' attitudes toward the inclusion of students with autism and emotional behavioral disorder*, „Electronic Journal for Inclusive Education” 2011, vol. 2, nr 7, s. 4.

³⁸ A. Hłobił, *Indywidualizacja kształcenia szansą...*, op. cit., s. 113–121.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ J. Cassady, *Teachers' attitudes toward...*, op. cit., s. 4.

⁴¹ A. Hłobił, *Indywidualizacja kształcenia szansą...*, op. cit., s. 113–121.

⁴² J. Cassady, *Teachers' attitudes toward...*, op. cit., s. 4.

⁴³ M. Christ, *Indywidualizacja procesu kształcenia...*, op. cit., s. 26.

poznawały nowe metody pracy i wykorzystywały je ich w swojej działalności. Szkoła tradycyjna, która kojarzy się z widokiem nauczyciela stojącego przed tablicą i mówiącego do wszystkich uczniów, w której testy, klasówki i sprawdziany są codziennością, powinna się zmienić w szkołę przyjazną dzieciom, w której uczeń jest traktowany jako ważna, niepowtarzalna osoba, do której uczęszcza bez przymusu, za to z poczuciem, że on, jego praca i efekty tej pracy są ważne nie tylko dla niego samego, lecz także dla innych uczniów oraz dla nauczycieli.

Wnioski

Analiza wyników badań wskazuje, że w przedszkolach i szkołach indywidualizacja nie jest realizowana, choć nauczyciele starają się wprowadzać jej elementy. Znają metody służące zindywidualizowaniu kształcenia i wychowania, jednakże stosują metody podające, a proces edukacji opierają na nauczaniu frontalnym, które wyklucza indywidualizację procesu nauczania i wychowania. Konieczne jest zatem wprowadzenie zmian w systemie oświatowym, aby umożliwić realizację procesu indywidualizacji.

Bibliografia

- Baranowska E., *Dlaczego grupy rozwojowe?*, http://mmp.fio.org.pl/images/dodatki/baranowska_trio.pdf [6.05.2017].
- Chałas K., *Metoda projektów*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004.
- Cassady J., *Teachers' attitudes toward the inclusion of students with autism and emotional behavioral disorder*, „Electronic Journal for Inclusive Education” 2011, vol. 2, nr 7.
- Christ M., *Indywidualizacja procesu kształcenia uczniów jako wyzwanie edukacyjne XXI wieku*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2013, nr 1.
- Daniecki W., *Poczucie podmiotowości i jego uwarunkowania organizacyjne*, [w:] *Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych*, red. K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki, Wrocław 1983.
- Hłobił A., *Indywidualizacja kształcenia szansą urzeczywistnienia potrzeb i możliwości uczniów*, „Edukacja Humanistyczna” 2015, nr 1 (32).
- Horn E., Banerjee R., *Understanding Curriculum Modifications and Embedded Learning Opportunities in the Context of Supporting All Children's Success*, „Language, Speech & Hearing Services in Schools” 2009, vol. 40.
- Jarymowicz M., *Psychologiczne podstawy podmiotowości*, Warszawa 2008.
- Jordan J., *Pedagogika Marii Montessori*, „TRENDY uczenie w XXI wieku. Internetowy magazyn CODN” 2005, nr 3, https://www.slideshare.net/knbb_mat/maria-montessori-2709259 [10.01.2017].
- Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa – Kraków 1948.

- Kuligowska K., *Problemy indywidualizacji nauczania*, Warszawa 1975.
- Lewowicki T., *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, Warszawa 1977.
- Limont W., *Support and Education of Gifted Students in Poland*, „Journal for the Education of the Gifted” 2013, nr 36 (1).
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Sopot 2012.
- Małkowska-Szkutnik A., *Wsparcie społeczne a postrzeganie innych elementów środowiska szkolnego przez uczniów zdrowych i z chorobami przewlekłymi / The social support from teachers and peers and perception of school environment by students with chronic conditions*, „Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2014, nr 12(1).
- Montessori M., *Domy dziecięce*, przekład zbiorowy, Warszawa 2005.
- Obuchowski K., *Autonomia jednostki a osobowość*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, red. J. Reykowski, W. Owczynnikowa, K. Obuchowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.
- Obuchowski K., *Od przedmiotu do podmiotu*, Bydgoszcz 2000.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007.
- Pedagogika Waldorfska*, http://www.przedszkole-waldorfskie.waw.pl/pedagogika_waldorfska.php [6.05.2017].
- Reykowski J., *Podmiotowość – szkic problematyki*, [w:] *Podmiotowość: możliwość – rzeczywistość – konieczność*, red. P. Buczkowski, R. Cichocki, Poznań 1988.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).*
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie ocenia- nia, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534).*
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591).*
- Skrzetuska E., *Poziomy i wymiary indywidualizacji w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Problemy edukacji wczesnoszkolnej. Indywidualizacja – uzdolnienia – refleksja nauczyciela*, red. E. Skrzetuska, Lublin 2011.
- Specyfika grupy mieszanej – praca z dziećmi w różnym wieku*, <http://www.ppnr8.opole.pl/info/specyfika-grupy-mieszanej-praca-z-dziecmi-w-rozным-wieku> [6.05.2017].
- Stras-Romanowska M., *Podmiot osobowy w świecie współczesnym / Personal subject in the contemporary World*, „Psychologia Rozwojowa” 2016, nr 21 (2).
- Szymański M.S., *Rozprawa o metodzie (projektów)*, [ftp://dbp.home.pl/Pakiety/Rozprawa %20o%20metodzie%20projektow.pdf](ftp://dbp.home.pl/Pakiety/Rozprawa%20o%20metodzie%20projektow.pdf) [27.05.2017].

Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425), art. 1, pkt. 4–6.

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017, poz. 59), art. 1, pkt. 5–6.

Więckowski R., *Nauczanie zróżnicowane*, Warszawa 1975; R. Więckowski, *Problem indywidualizacji w nauczaniu*, Wrocław 1973.

Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012, s. 46, http://www.dbc.wroc.pl/Content/15404/TEORETYCZNE%20PODSTAWY%20WYCHOWAN._.pdf [29.08.2015].

Magda Lejzerowicz
Marzena Galbarczyk

Szkoła a indywidualizacja

Indywidualizacja kształcenia i wychowania jest istotnym problemem w szkole, jak również w dyskursie edukacyjnym oraz prawie oświatowym. Artykuł ma na celu analizę problematyki indywidualizacji w kształceniu i wychowaniu oraz zbadanie, czy proces ten jest realizowany w przedszkolach i szkołach podstawowych. Autorzy stawiają tezę o kluczowej roli nauczyciela, którego zadaniem jest rozpoznanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych wychowanków i uwzględnienie tych różnic podczas realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Badania przeprowadzono przy użyciu kwestionariusza ankiety własnego autorstwa. Wzięło w nich udział 110 nauczycieli z 12 placówek oświatowych znajdujących się na terenie Warszawy. Badania zostały przeprowadzone w 2015 i 2016 roku. Wyniki badań potwierdziły, że nauczyciele wiedzą, czym jest indywidualizacja, oraz znają metody służące zindywidualizowaniu kształcenia i wychowania. Jednakże podczas realizacji procesu kształcenia i wychowania prowadzą zajęcia zgodnie z programami nauczania jako główną formę pracy, stosując metodę podającą i nauczanie frontalne. Proces indywidualizacji według badanych jest uzależniony od ilości uczniów w klasie i warunków, jakie stwarza szkoła.

Główne wnioski to: indywidualizacja nie jest realizowana w przedszkolach i szkołach, jednakże nauczyciele starają się wprowadzać elementy służące indywidualizacji. Nauczanie frontalne uniemożliwia indywidualizację w edukacji i wychowaniu. Osobowość nauczyciela, wiedza z zakresu metodyki nauczania i jego postawa wobec ucznia mają ogromny wpływ na kształcenie i wychowanie.

Słowa kluczowe: szkoła, indywidualizacja, podmiotowość, prawo.

Individualization of education

Individualization of education and training is an important issue in school as well as in educational discourse and law of education. The aim of this article is to analyze the issues of individualization in education and upbringing and investigate whether this process is carried out in kindergartens and primary schools. The authors argue that the key role of a teacher, whose task is to recognize developmental and educational needs of pupils and take into account these differences during the didactic and educational process.

The study was conducted using a self-report questionnaire. The sample consisted of 110 teachers from 12 educational institutions located in Warsaw. The research was conducted in 2015 and 2016. The results demonstrated that teachers know what individualization is and know how to personalize education and training. However they realize process of education and as a main form of work using frontal teaching. The process of individualization according to the participants is dependent on the number of students in the class and conditions that the school creates.

It can be concluded that individualization is not carried out in kindergartens and schools, however teachers try to introduce elements for individualization. Conducting courses using the frontal teaching prevents the individualization of teaching and upbringing. The teachers' personality, knowledge of methodology and their attitude toward pupils have a great impact on education.

Keywords: school, individualization, subjectivity, law.